

Микола Сенченко,
директор Книжкової палати України,
професор

Книжкова палата України: 100 років системних та інноваційних трансформацій

Під такою назвою видавництво "Логос" видрукувало книгу, присвячену 100-річчю Книжкової палати України, в якій коротко розглядається історія за-родження, становлення та розвитку центру державної бібліографії, будівництво книгосховища в Києві, структура Палати, наукова та видавнича діяльність, а також питання перспективного розвитку. Що у недалекому майбутньому являтиме собою ця установа, розглянемо у пропонованій статті.

Книжкова палата України — інститут документної комунікації

Життя нинішнього покоління виявилось багатим на події. Серед різноманітних, як відрадних, так і сумних для людства змін, рубіж тисячоліть ознаменувався черговою революцією в системі інформаційних комунікацій. Слідом за такими епохальними подіями, як винахід писемності, створення друкарського верстата, трансляція даних по радіо і телебаченню настала черга не менш значної технічної революції: телебачення та факс, відеозапис і комп'ютерні технології, електронна пошта, космічний зв'язок

об'єдналися у глобальну комунікаційну мережу Інтернет. Все це призвело до появи нової складової соціальної комунікації — електронної комунікації, потенціальні можливості якої навіть важко прогнозувати. Значно розширилася сфера діяльності документно-комунікаційних систем (ДОКС), до складу яких входять інститути документної комунікації (ІДК) і документні канали (ДК).

Основними сучасними інститутами документної комунікації є архіви, бібліографічні служби, бібліотеки, видавництва й друкарні, книжкова торгівля, реферативні служби. Складовою частиною документно-комунікаційних систем є Книжкова палата України (КПУ) — інститут документної комунікації, діяльність якої має певні особливості, що відрізняють її від інших ІДК.

Інтенсивне впровадження глобальних комп'ютерних мереж потребує комплексного аналізу інститутів документної комунікації та документних каналів у рамках документно-комунікаційних систем.

Термін "комунікація" використовують у різних галузях науки й техніки, і в широкому розумінні він позначає процес передавання знань. При цьому цей процес може бути різним — формальним чи неформальним, спланованим чи спонтанним, безпосереднім чи через посередників. Для передавання знань можуть використовуватися різноманітні носії.

Комунікація передбачає наявність не менше трьох учасників: суб'єкт-передавач (комунікант) — об'єкт, що передає (повідомлення) — суб'єкт, що приймає (реципієнт). Отже, комунікація — це різновид взаємодії між суб'єктами, опосередкованої певним об'єктом. Звернемо увагу на ознаки, що відрізняють комунікації від інших процесів. Учасниками комунікацій можуть бути: окрема людина, група людей чи суспільство загалом.

Документно-комунікаційна система — це посередницька ланка між комунікантом і реципієнтом. Окремо варто виділити контур матеріалізації, в якому розташовані архівні та редакційно-видавничі установи, а також контур опрацювання, зберігання й розповсюдження, де розміщені Книжкова палата, книжоторгові, бібліотечно-бібліографічні, реферативні служби, що надають реципієнтам посередницькі послуги у формі первинних документів (книжкова торгівля та бібліотеки), вторинних документів (бібліографічні й реферативні служби), рукописів, одержаних з архівів.

Контур матеріалізації тісно пов'язаний зі світом емпіричної реальності, що є об'єктом пізнання й практичної діяльності, які здійснює комунікатор. Для того, щоб досягти матеріалізації (суспільного визнання) своїх напрацювань завдяки оприлюдненню, комунікант має підготувати рукопис, який передає у службу матеріалізації, наприклад у редакцію журналу, де й вирішується його доля.

Якщо зміст рукопису визнано гідним матеріалізації, комунікант отримує статус елемента соціальної комунікаційної системи (автор, відправник інформації, генератор ідей). Якщо рукопис відхилено, він надходить до фонду архівних документів (ФАД), звідки його, в принципі, можна отримати на вимогу.

Служби матеріалізації мають у розпорядженні матеріально-технічні засоби для відповідного оформлення, тиражування та підготовки прийнятого рукопису до суспільного користування. Завдяки їхнім зусиллям з'являються публікації — документи суспільного користування (ДСК). Це може бути будь-який вид видання (стаття, монографія, збірка, листівка) або вид літератури (наукова, навчальна, довідкова, офіційна, художня, дитяча тощо). В такий спосіб досягається одна з цілей ДОКС: забезпечити творчо обдарованим людям можливість включення їхніх творів у документну соціальну пам'ять.

Простежимо послідовність дій контуру опрацювання, зберігання й розповсюдження. ДСК стають об'єктом вивчення професіоналами, на основі якого здійснюється:

— замовлення партій літератури книжоторговими організаціями;

— комплектування бібліотечних фондів;

— семантичне опрацювання ДСК, завдяки якому створюються "вторинні документи" — бібліографічні покажчики, реферативні журнали, огляди літератури в друкованій або машиночитній формі.

Обслуговування споживачів здійснюють співробітники інститутів, які забезпечують розповсюдження документів (обслуговування реципієнтів). Отже, досягається мета, що стоїть перед ДОКС: забезпечити суспільне використання документної частини культурної спадщини на користь суспільства.

Основними документними каналами, згідно з типізацією документів, є:

— канали опублікованих документів, призначених для широкого суспільного користування і розмножених із цією метою поліграфічними засобами;

— канали неопублікованих документів, що є рукописами, машинописом, графікою, живописом.

Головним призначенням ДОКС є:

— забезпечення творчо обдарованим членам суспільства можливості включення їхніх творів у документну соціальну пам'ять;

— зберігання документної соціальної пам'яті як упредметненої частини культурної спадщини суспільства;

— забезпечення суспільного використання упредметненої та документної частини культурної спадщини на користь суспільства.

Щоб вирішити поставлені завдання слід провести:

— матеріалізацію початкових повідомлень (рукописів), що надходять від творчих осіб, тобто перетворити рукопис у документ суспільного користування;

— семантичне опрацювання ДСК для більш повного їх використання, інакше кажучи, перетворення первинних документів у вторинні;

— формування й довготривале зберігання фондів суспільного користування (ФДСК);

— розповсюдження первинних і вторинних документів у режимах постійного інформування або довідкового обслуговування.

Об'єднання можливостей мультимедіа (тексту, зображення, звуку), експерименти введення інформації з голосу та перетворення її в тексти й багато технологічних новацій у недалекому майбутньому сприятимуть синтезу всіх відомих систем комунікації: документної, усної, електронної. Завдяки об'єднанню можливостей комп'ютерних і телекомунікаційних технологій утворено нову складову — електронне інформаційне середовище. На основі мережі Інтернет сформувалася й розвивається інфраструктура трансляції даних, паралельна тій, що діяла раніше.

У традиційній системі комунікацій, що кілька сторіч базувалася на обігу друкованої продукції, функції видавництва, поліграфічних підприємств, книжоторгових організацій, бібліотек, архівів були чітко визначені й здавалися непорушними. Проте внаслідок цифрової революції величезний інформаційний масив трансформувалася у файли, розміщені у глобальній комп'ютерній мережі. Це призвело до появи цілковито нових підходів до створення, поширення, зберігання й доведення до споживачів знань. Чимало принципів ще потребують ґрунтовного теоретичного осмислення, проте в реальному житті досягнення високих технологій уже широко застосовують у багатьох країнах.

Робота з цифровими масивами інформації

Ще донедавна бібліотеки були чи не єдиними установами, які відповідали за збирання, систематизацію, зберігання та доведення інформації до споживачів. Ця монополія, що історично склалася, гарантувала книгозбірні не надто престижне, але все-таки доволі міцне місце в системі соціальних комунікацій, оскільки в жодній іншій установі потенційний споживач не міг отримати доступу до професійно опрацьованих, систематизованих і ретельно збережених інформаційних масивів, по суті — до накопиченого цивілізацією знання.

Поява Інтернету призвела спочатку до спонтанного розвитку цифрової інформаційної мережі, що згодом почала наповнюватися змістом, оснащуватися засобами систематизації та пошуку документів без участі бібліотек. Стало зрозуміло, що вона розвивається за власними законами, спираючись на принципово нові рішення, які забезпечують систематизацію, зберігання й пошук відомостей, тобто виконуючи суто бібліотечні функції.

На початку XXI століття утворилися численні підприємницькі структури, що розглядають інформаційну діяльність як прибуткову галузь власного бізнесу. Створено десятки великих корпорацій і сотні дрібних фірм, які виконують традиційні бібліотечні функції стосовно документів в електронній формі. Стрімкий розвиток всесвітньо відомих компаній OCLC, LEXIS/NEXIS, Knight Ridder, ProQuest, EBSCO, STN, російських "Інтегрум-Техно", "Гарант-Парк", "Національна електронна бібліотека" і багатьох подібних до них зумовлений тим, що Інтернет надає можливість здійснювати інформаційне обслуговування клієнтів незалежно від їхнього місцезнаходження. Інформаційна продукція у форматі повних текстів документів надходить безпосередньо на комп'ютер користувача на його робоче місце.

Поява альтернативної системи інформаційних комунікацій, що забезпечує оперативність, повноту та релевантність даних при високому рівні комфорту, призвела до ліквідації монополії традиційних інститутів документної комунікації у сфері інформаційного обслуговування. Більше того, окремі ІДК, наприклад бібліотеки, незалежно від профілю, надаючи безплатні, але менш якісні послуги, відходять на периферію інформаційного ринку, зосереджуючи увагу на забезпеченні освітніх потреб студентів та учнів. Натомість представників бізнесу, юриспруденції, управління, тобто галузей, де вартість рішень, ухвалених на основі інформації, доволі висока, дедалі частіше обслуговують електронні комерційні служби.

Варто усвідомити, що епоха, коли основний обсяг знань людства зберігався в друкованих документах (книгах і періодиці), закінчується. Це обумовлено тим, що цифрові інформаційні масиви забезпечують швидший пошук і компактніше зберігання порівняно з джерелами інформації в друкованому форматі. Електронні видання за потреби актуалізуються в лічені хвилини, їх тиражування й розповсюдження не пов'язано з витратами на папір, поштовим пересиланням, залученням поліграфічних підприємств.

Якщо ІДК і надалі віддаватимуть перевагу роботі з друкованими виданнями, це призведе до того, що вони не відповідатимуть вимогам величезної кількості споживачів інформації. Аналіз цієї ситуації уможливає висновок, що інститути документної комунікації мають реальні шанси зберегти міцні позиції в інформаційну еру, якщо робота з цифровими масивами стане невід'ємним складником їхньої діяльності. І робота ця має вестися у трьох стратегічних напрямках.

Перший напрям полягає в наданні можливості доступу до цифрових масивів інформації та насамперед до ресурсів мережі Інтернет.

Другий напрям перспективної діяльності ІДК пов'язаний із розміщенням на своїх сайтах власних інформаційних ресурсів і надання можливості віддаленого доступу до них споживачам через мережу Інтернет.

Третій напрям — створення електронних бібліотек (ЕБ). Вперше їх було сформовано у США в 1980-х роках, а на початку 1990-х — у Великобританії. Роботи, які зазвичай розпочинали невеликі групи фахівців, упродовж кількох років набували статусу національних програм і міжнародних проєктів. Прикладами можуть служити проєкт створення ЕБ для країн "Великої вісімки", до участі в якому запрошено й Росію, програми DLI у США та eLib у Великобританії. В Японії реалізується проєкт "Електронні бібліотеки XXI століття", в Німеччині створюється електронна бібліотека Global-Info. Значені проєкти мають істотну державну фінансову підтримку (від 800 млн доларів у США до 30 млн євро в Німеччині). До реалізації завдань зі створення ЕБ у цих країнах активно залучають різноманітні інвестиції, зокрема від різних фондів, зацікавлених приватних компаній, благодійних організацій, окремих осіб.

Перебудова діяльності ІДК і передусім бібліотек вносить суттєві корективи в їхні функції при формуванні фондів. Це, наприклад, відмова від комплектування або скорочення кількості періодичних видань, повні тексти яких доступні в мережі Інтернет. Прикладом, сьогодні у вільному доступі на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського представлено майже тисячу журналів, зареєстрованих Вищою атестаційною комісією як наукові, з ретроспекцією у два-три роки. Порядок передавання електронних копій періодичних друкованих наукових фахових видань на зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського затверджено наказом Вищої атестаційної комісії України та Національної академії наук України від 07.07.2008 № 436/311 і зареєстровано в Міністерстві юстиції України 15.01.2009 за № 20/16036. У наказі, зокрема, зазначено, що "передавання електронних копій періодичних друкованих наукових фахових видань (далі — видання) їх засновниками на зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського започатковується з метою забезпечення збереження видань та їх надання в загальний доступ у режимі on-line (Інтернет)".

Підписка на платні повнотекстові бази даних незабаром буде доволі поширеною. Вона ознаменує кардинальну зміну бібліотечної ідеології в цифрову епоху: зміщення пріоритету зі зберігання документа на гарантію можливості звернення до нього на вимогу читачів. У такому разі бюджет, який сьогодні витрачається на придбання друкованих книг і періодици, використовуватиметься на забезпечення доступу до їх цифрових аналогів.

Базовим елементом цієї діяльності є створення web-сайта бібліотеки, що міститиме всі відомості, які можуть зацікавити читачів. До найважливіших ресурсів належать електронні каталоги та бази даних, профільні довідники, повні тексти оцифрованих документів, а також відомості про розклад роботи, заходи, що проводяться, докладні описи фондів і довідкового апарату установи.

Наразі актуальною є потреба, а отже й перспектива створення в більшості регіонів України інформаційно-аналітичних центрів з метою надання комплексу послуг у сфері ситуаційного аналізу, оперативного та стратегічного прогнозування, пошуку проблемних областей, підготовки варіантів управлінських рішень, інформаційно-аналітичного моніторингу для широкого кола користувачів на основі інтегрованих інформаційних ресурсів регіонів.

Процес трансформації традиційних ІДК

На нинішньому етапі проблема полягає у створенні на базі наявного в регіонах наукового потенціалу центрів аналізу інформації, а на основі інформаційного потенціалу — регіональних інформаційних ресурсів. Як свідчить досвід зарубіжних країн, такі центри є найефективнішими управлінськими структурами. Їх найближчий аналог — інформаційні центри США, які виникли в середині 1980-х років і якнайкраще зарекомендували себе.

До пріоритетних напрямів регіональної інформатизації слід віднести соціальну сферу, систему життєзабезпечення, екологію та природокористування, інфраструктуру ринку.

Метою регіональної інформатизації є створення інфраструктури документних комунікаційних систем України на основі поєднання глобальної комп'ютерної мережі Інтернет, локальних комп'ютерних мереж регіонів і технології трансформації інформаційного потенціалу регіонів в інформаційні ресурси.

Аналіз стану інформатизації регіонів виявив значну диспропорцію по містах і районах регіонів і свідчить про актуальність розроблення системних проектів, які дали б змогу об'єднати зусилля територій і сприяли б економії фінансових ресурсів. Надзвичайно вагомим є проблема формування інформаційної системи регіону як сукупності комп'ютерних, комунікаційних та інформаційних ресурсів і технологій разом із відповідним програмним забезпеченням.

Усі перераховані кроки спрямовані на те, щоб зробити послуги ІДК у системі електронних комунікацій доступними і конкурентоспроможними порівняно з послугами, що надають комерційні віртуальні компанії.

Процес трансформації традиційних інститутів документної комунікації розпочався нині й триватиме роки. Нові умови потребують перегляду багатьох уявлень, зокрема належить вирішувати такі завдання, як віддзеркалення електронних видань у довідково-бібліографічному апараті, пошук актуальних інтернет-ресурсів та їх наукова систематизація. Орієнтація на нові методи роботи неминуче спричинить значні зміни в роботі всіх ланок ІДК. Цифрові масиви

розвиваються за іншими законами і при роботі з ними певні проблеми повністю зникають, проте на їхньому місці постають принципово нові: цифровий документ не потрібно ставити на інвентарний облік, видавати та розставляти на полиці, проте необхідно перевірити його достовірність, забезпечити збереження, доступність і своєчасну актуалізацію.

Україна не стоїть осторонь розв'язання проблем трансформації документних комунікаційних систем. Зокрема, 2008 року Книжковою палатою розроблено технічне завдання на виконання проекту "Переведення на електронні носії історичних фондів Державного архіву друку Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова"; 24 вересня 2009 року ухвалено рішення колегії Державного комітету телебачення та радіомовлення України, в якому розглянуто питання "Про стан надходження та зберігання друкованої продукції в Державному архіві друку ДНУ "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Трансформація документних комунікаційних систем призводить до зміни ролі й функцій цієї наукової установи. Модернізації мають зазнати всі аспекти її діяльності: від зміни теоретичних доктрин до організаційної структури та зовнішнього вигляду приміщень, адже технології, що визначають рівень сучасного людства, розвиваються дедалі стрімкіше й суспільство стає вимогливішим до тих, кому довірено розпоряджатися інформацією — найдорожчим багатством ХХІ століття.

Ці тенденції в перспективі тільки наростатимуть і логічно припустити, що в системі комунікацій, де основним інформаційним потоком належить циркулювати в електронній формі, інститути документної комунікації, що працюють із традиційними документами, ризикують втратити роль головної ланки інформаційної діяльності.

Підсумовуючи, варто зауважити, що розвиток сучасних інформаційних технологій висуває нові вимоги до документно-комунікаційних систем та їх складової частини — Книжкової палати України як інституту документної комунікації. Потрібні сучасні ІДК, здатні представити книги в цифровому форматі, автоматизовані системи генерації бібліографічних баз даних, інтелектуальні інформаційно-пошукові системи. Без технічної модернізації руху вперед не буде. Сучасне покоління читачів уже оцінило такі переваги електронних книг, як оперативність розміщення та пошуку в цифрових базах даних, швидке й зручне використання тощо. Документні комунікаційні системи мають забезпечити такі можливості й за ними майбутнє.

Головне місце в системі соціальних комунікацій України відведено Книжковій палаті як центру формування Державного архіву друку, створення й розповсюдження бібліографічної інформації. Роль і функції Книжкової палати як інституту документної комунікації формувалися впродовж століття.

Особливе значення Книжкова палата України як установа, що має зорієнтувати потенційного читача у

величезному обсязі друкованої продукції, набула в роки незалежності, адже більшість соціокомунікативних функцій, які раніше виконувала Всесоюзна книжкова палата, було покладено на КПУ.

Сьогодні установі належить унікальне інституційне місце в діяльності суспільства, її основним призначенням є збір першоджерел, їхня систематизація, аналіз і синтез, зберігання, аби зробити видавничу продукцію доступною для всіх комунікаторів і забезпечити широкий діапазон потреб потенційного читача лаконічною та кваліфікованою інформацією про нові видання.

Зрозуміло, що наближення до окреслених перспектив за теперішніх часів (як, власне, і в минулому) залежить не лише від Книжкової палати України. Однак є не тільки надія, а й впевненість у дедалі більшій потребі в її науковій та методичній діяльності.

Запорука цього — вже накопичені ресурси у вигляді різноманітних баз даних, а головне — хоч і незначний за чисельністю, але дружний і згуртований колектив професіоналів.

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 316.77:[316.485.26:004

Ігор Парфенюк,

кандидат наук із соціальних комунікацій,
декан факультету журналістики та міжнародних відносин
Київського університету культури і мистецтв

Інструментарій інформаційних війн: традиційні та новітні засоби

Акцентовано на актуальності вивчення інструментарію інформаційних війн як комплексу інформаційно-психологічних заходів. Розкрито сутність інформаційного впливу за допомогою літератури, кінематографа, мережі Інтернет, комп'ютерних ігор, медіавірусів. Наголошено на потребі моніторингу відкритих і закритих джерел інформації всередині та зовні країни, вивчення раніше нанесених інформаційних атак, дослідження громадської думки, прогнозування суспільно-політичних процесів, удосконалення інформаційного та культурного законодавства, а також розроблення теоретичних засад відновлення культурного простору, розповсюдження якісної національної інформаційної продукції тощо.

Ключові слова: інформаційна війна, ЗМІ, інформаційний вплив, масова та індивідуальна свідомість, цінності, переконання

Постановка проблеми. Головними засобами інформаційної війни (ІВ), що дають змогу чинити маніпулятивний вплив, є ЗМІ, релігійно-ідеологічні організації та об'єднання, література, кінематограф, естрада, Інтернет, комп'ютерні ігри, медіавіруси тощо. Нині ці засоби активно використовують для трансформації світоглядних цінностей, за їх допомогою агресор може корегувати інформаційно-культурний простір, здатний вливати на свідомість людей у потрібному напрямі.

Інформаційна війна — це комунікативна технологія цілеспрямованого впливу на масову аудиторію і вид протистояння між різноманітними суб'єктами; комплексний вплив на систему державного та військового

управління протиборчої сторони і широкомасштабна інформаційна боротьба із застосуванням інструментів дії на психіку людей; комплекс заходів та операцій, що застосовують у конфліктних ситуаціях, а також з метою цілеспрямованого інформаційного впливу на масову свідомість; дії для досягнення інформаційної переваги і форма психологічних операцій чи пропаганди тощо. Такий підхід актуалізує потребу докладного звернення до інструментарію інформаційних війн, оскільки він становить частину соціальних комунікацій, спеціально організовані дії, які впливають на свідомість, підсвідомість та поведінку об'єктів впливу для досягнення поставленої агресором мети.